

dr. Kelemenné Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit

“Örményország - régi hazánk” Kiállítás a Budapest XII. ker. Művelődési Központban

Ragyogó napsütéses délután nyílt meg 2007. április 3-án a XII. ker. örmény önkormányzat fotókiállítása a frissen felújított Művelődési Központ kupolatermében. Az örmény kultúra értékeinek bemutatására évente - az EÖGYKE támogatásával - rendezett kiállításaink sorában ez az ötödik. Míg az eddigi fotókiállítások kódexekről, templomokról, képzőművészeti alkotásokról (vagyis az állandó, időtálló értékekről) emlékeztek meg, addig a jelenlegi, kissé eltérő módon, a történelmi folyamatok okozta változások hatásait és eredményeit mutatja be.

A kiállítás címe (a rövidség kedvéért): “Örményország - régi hazánk” csak a folyamatok kezdőpontját jelöli meg, a befejezés a mi esetünkben: “Erdélyország - új otthonunk”.

Önálló, Arménia néven említett területtel az időszámításunk előtti 500-as évektől rendelkeznek az örmények, akik akkor a perzsa és szeleukida birodalom alattvalói voltak. Az ókori örmény állam i.e. 189-ben nyerte el függetlenségét. *III. Tiridat király* (akit Világosító Szent Gergely térített meg) a kereszténységet államvallássá tette, s ezzel létrejött a világ első keresztény állama (301-ben).

A Bagratida királyság fővárosa az “ezeregytornyú” *Ani* volt, amely ma romváros. Hajdani gazdagságából, épületeiből alig néhány százaléknyi töredék maradt. E csodálatos város hanyatlása a nagyhatalmú keresztény Bizánc inváziós törekvéseivel kezdődött. Vallási különállása miatt a bizánci uralkodók az örmény királyságot riválisnak értékelték, és bejelentették igényüket az örmény trónra. Katonai támadásokat intéztek Ani ellen, és 1045-ben elfoglalták a várost.

Ani élete - idegen irányítás alatt, idegen érdekek szolgálatában - ment tovább. A bizánci császár fő törekvése az volt, hogy megtörje az örmény területek gazdasági és katonai erejét. Ez annyira sikerült, hogy 1064-ben a szeldzsuk törökök betörése ellen Ani lakossága már nem tudott védekezni. A romos, egyre hanyatló város még az 1239-es mongol inváziót is átvészelte, de az ország lakosságának egy része észak felé elmenekült. A mi őseink is ekkor vették útjukat, először a Krím- félsziget felé, majd innen Moldvába.

Az ott megtelepedett örmények - vallásuk miatt - az évszázadok során számos üldözésnek, megtorlásnak voltak kitéve. A legvéresebb megtorlást a XVII. sz. utolsó harmadában *Duca Voda* vajda rendelte el. A menekülő örmények 1671- 72 telét a Kárpátokban bujkálva töltötték, majd kérésükre *I. Apafi Mihály* erdélyi fejedelem 1672-ben megengedte letelepedésüket. Mintegy 3000 család (kb. 12. 000-15.000 fő) települt ekkor át. A nagy, történelmi örmény kolóniák Besztercén, Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen és Ebesfaluban (a későbbi Erzsébetvárosban) alakultak ki. Szamosújvár önálló örmény városként jött létre.

Az erdélyi örmények évszázadokon keresztül őrizték kultúrájukat és nyelvüket, de a XIX. századtól kezdve egyre inkább a magyar vált anyanyelvükké. Fontosnak tartották egyfelől a magyar kultúra és más erkölcsi értékek megismerését és elsajátítását, másfelől, hogy morálisan is és anyagi áldozatokkal is segítsék új hazájukat.

A kiállítás időpontja - véletlenül - közel esett az örménység történelmének egyik legszomorúbb időpontjához. Az örmény genocídiumról, a legújabbkori népiirtásról van szó. Az örmény nép az évszázadok során számos hódító hatalomnak esett áldozatául. A XVI. és a XVIII. század közötti időszakot a török-perzsa háborúskodás jellemzi. A háborúk ellenére a megfogyatkozott örmény lakosság fokozatosan megerősödött és a török birodalomban jelentős örmény kisebbség jött létre. A török szultánok telepítési politikája nyomán kialakult az isztambuli örménység.

A XIX. század, a nemzeti öntudatra ébredések kora, az örmények számára is fordulatot hozott: megerősödött a birodalomtól való elszakadás vágya. 1890-ban orosz területen megalakult az örmények radikális nemzeti mozgalma. Viszonzásul a törökök a század utolsó éveiben elindították az ún. “végső megoldás” akciójukat. 1914-ban hatalomra került az *Ifjútörökök pártja*, mely kizárólagos török uralmat

akart az ország egész területén. Kihasználva az első világháborús zavaros helyzetet, megszervezték a szisztematikus népirtást, megrendezték az örmény deportálást.

1915. április 24-és Konstantinápolyban az összefogdosott 800 legfőbb örmény értelmiségit lefejezték és a levágott fejüket gúlákba rakva közszemlére tették. Ez a nap lett a XX. századi örmény népirtás, az örmény genocídium emléknapja. A genocídium során mintegy másfélmillió ember pusztult el, és százezrek menekültek el külföldre.

A kiállítás résztvevői néma főhajtással emlékeztek meg azokról az ártatlan áldozatokról, akik életüket veszítették ezekben az embertelenségekben.

A kiállítás megnyitóján Kirkósa Péter hegedűjátéka, *Mártonffy Miklós* zongorázása és éneke, valamint *Várady Mária* versmondása tette az estet emlékezetessé a megjelentek számára.

(A cikk szerzője a Budapest XII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke)

Molnár József

Misztótfalusi Kis Miklós örményeknek tett szolgálatai

7. rész

Az udvaron sétáló fekete reverendás páterek és labdázó örmény diákok felett fehér galambok szállnak Velence felé. A kolostor csendes, hűvös termeiben a több ezer éves örmény kultúra gazdagsága bontakozik ki (jórészt a nyugati diaszpórában élő kereskedők adományai révén) a látogató előtt: 4000 örmény kézirat páratlan gyűjteménye, drágaszép kódexek, kézzel írt liturgikus könyvek, gyönyörűen illusztrált Bibliák. A falakon örmény, holland és olasz festők képei; szobrok, régiségek. A könyvtárteremben (melynek egy része látogatásom óta leégett) szinte minden megtalálható, amit valaha az örmény nyelvről, kultúráról és történelemről akár örmény, akár európai nyelveken írtak: 50.000 kötet, köztük ritka bölcsőnyomtatványok, köztük van *Dyck* és *Misztótfalusi* betűivel Amszterdamban nyomtatott XVII. és XVIII. századi kiadványok.

A több mint háromszáz éves nyomtatott könyvkultúra termékeinek háromnegyed része vallási jellegű, a maradék egynegyed tudományos mű. Filozófiai, asztrológiai, matematikai, történelmi művek, szótárak, orvosi, kereskedelmi kézikönyvek, irodalmi és művészeti kiadványok, verseskötetek, az örmény szépirodalom remekei és a mechitarista rend kiadványai. Csak magában a XVIII. században 365 könyvet nyomattak *Velencében* és *San Lazzaro* szigetén. Egy 1934-es katalógus szerint a kiadott könyvek száma már addig meghaladta az 1600-at. A San Lazzaró-i, bécsi, trieszti és párizsi kolostorok kiadó és nyomdai tevékenységükkel az öskeresztény kódexírók és másolók munkáját folytatva nagy szolgálatot tettek nemcsak az örmény, hanem az egyetemes keresztény kultúrának is. Különös érdemeket szereztek az antik- és öskeresztény kéziratok szoros gyűjtésével és lefordításával. Kutató munkásságuknak köszönhető, hogy csak a legfontosabbat említsem, *Alexandriai Philon*, hellénista zsidó vallásfilozófus és *Caesareai Eusebius* elveszettnek hitt írásainak felfedezése. De nevelői munkásságuk sem hanyagolható el. A legkiválóbb örmény írók közül sokan ma is tanítványaikból kerülnek ki. Nem véletlenül tekintik San Lazzaro, Trieszt és Bécs mechitarista szerzeteseit a modern armenológia megalapítóinak. *Lord Byron* is a szigeten tanult örményül, szobáját ma is megilletődötten mutatják a látogatóknak.

A kétszáz évvel ezelőtt berendezett nyomda ma is működik. A Gutenberg-korszak végén az utolsó ötven évben az ólombetűk helyét itt is a fényszedés és az offszetnyomás váltotta fel. Sajnos, amit kerestem nem találtam. Misztótfalusi örmény matricáit nem láthattam. Pedig *Schütz Ödön* írásából korábban úgy értesültem, hogy *Neumann* szerint 183-ban még megvoltak a matricák (sőt Ch. Enschede értesülése szerint még 1908-ban is ott voltak), "melyeket mind a mai napig megőrizték Velencében, noha rossz állapotban vannak". Hogy látogatásom óta előkerült-e valami belőlük, nem tudhatom. Akkor még azzal biztatott *Fogolyán* páter, hogy az építkezés megkezdésekor mindenkinek a lelkére kötötte, hogy az 1629-es betűket ne dobják el, ha idáig el nem dobták. Azóta *Fogolyán* páter Csíkszeredán teljesít lelkészi szolgálatot. 1985-ben Debrecenben Misztótfalusi amszterdami Bibliájának háromszáz éves ünnepén